

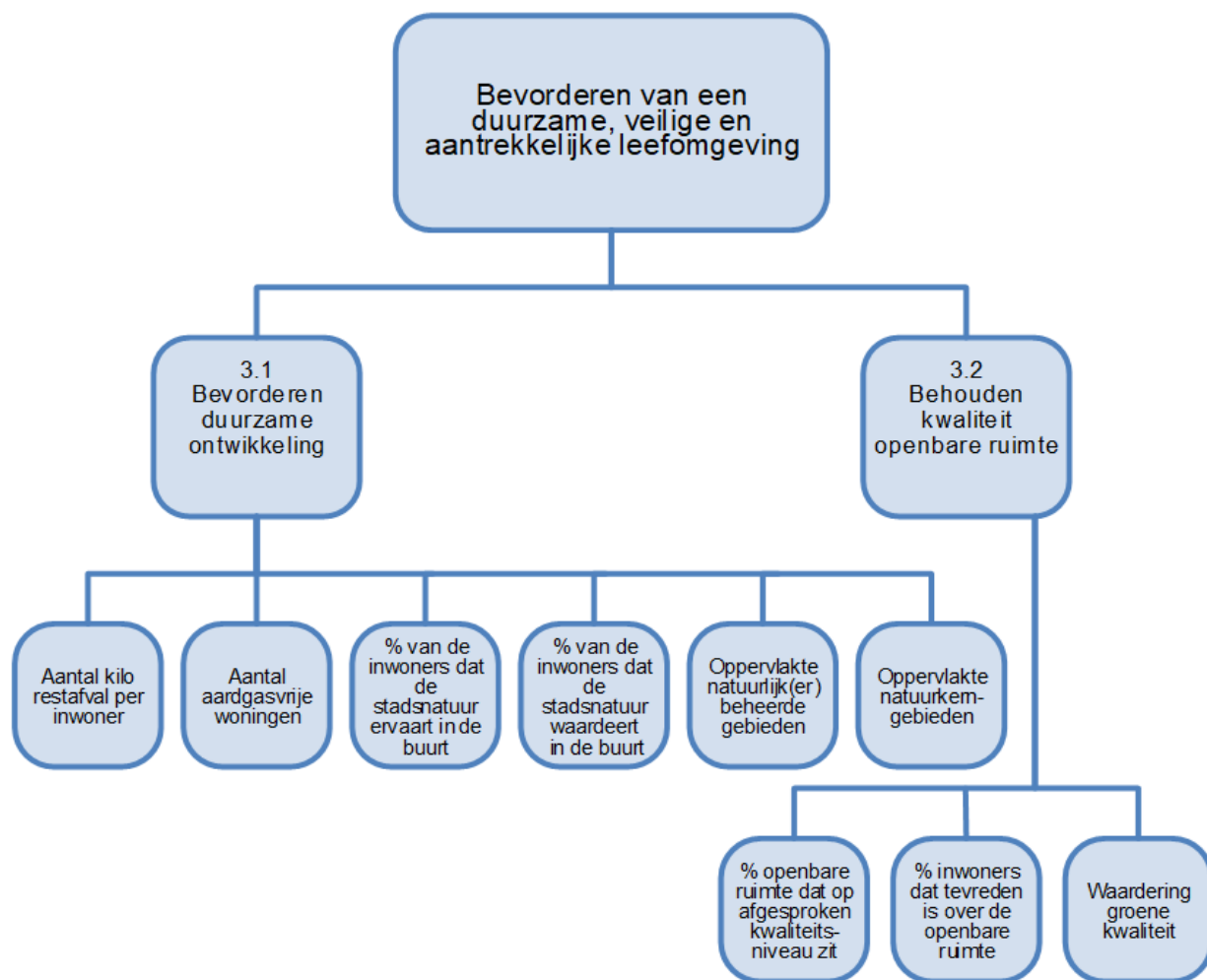

gemeente
Zoetermeer

Programma 3 Leefbaarheid, duurzaam en groen

Algemene doelstelling: Bevorderen van een duurzaam, veilige en aantrekkelijke leefomgeving

Resultaten voor bevorderen duurzame ontwikkeling

- In 2023 is het aantal kilogram restafval ten opzichte van 2022 gedaald van 204 kg naar 199 kg per inwoner per jaar.

- In het kader van de aanpak energiearmoede hebben bespaarcoaches ('fixers') ruim tweeduizend huishoudens bezocht in wijken waar energiearmoede het meeste speelt. Naast advies over energiebesparing werden er gelijk energiebesparende producten geïnstalleerd.
- In juni stemde de raad in met de bestedingscriteria van het Duurzaamheidsfonds – bedoeld voor het oplossen van knelpunten bij de energietransitie - en besloot daarbij de eerder bestemde € 7,5 mln, met € 2,5 mln. te verhogen.
- In september werd het nieuwe programmaplan voor de Energietransitie (2023-2026) vastgesteld. De drie dragende pijlers van het programma zijn: de gebouwde omgeving, de energie-infrastructuur en mobiliteit.
- Om VvE's beter te kunnen ondersteunen is een VvE-loket opgericht. Deze is tijdens de eerste drukbezochte informatiebijeenkomst in december officieel geopend.
- Voor het ondersteunen van inwoners hebben we twee Specifieke Uitkeringen (SPUK's) ontvangen voor de aanvulling op de SPUK Energiearmoede en voor de SPUK Lokale aanpak Isolatie.

Resultaten voor behouden kwaliteit openbare ruimte

- De openbare ruimte is volgens de afgesproken kwaliteitsniveaus beheerd en onderhouden.
- De inwoners zijn tevreden over de openbare ruimte.
- *De waardering voor de groene kwaliteit van de gemeente heeft een kwaliteitsimpuls gekregen.*

Doelstelling 3.1 Bevorderen duurzame ontwikkeling

Afvalinzameling

In 2023 is het aantal kilogram restafval ten opzichte van 2022 gedaald van 204 kg naar 199 kg per inwoner per jaar. We hebben geïnvesteerd in een duurzamer en meer circulaire bedrijfsvoering. Zo zijn dit jaar vier nieuwe hybride voertuigen met elektrische belading in gebruik genomen. De inzamelvoertuigen die op diesel rijden zijn overgegaan naar biologische HVO diesel. Dit bespaart per voertuig 90% CO2 uitstoot. We hebben bij het zelfbrengdepot 10 grote inzamelcontainers gerenoveerd en daarmee bijgedragen aan hergebruik van materialen.

Groen & biodiversiteit

In 2023 is de klimaatadaptatiestrategie en de uitvoeringsagenda vastgesteld. Door de organisatie wordt de komende jaren gewerkt om de wateroverlast tegen te gaan, de gevolgen van hitte terug te dringen en maatregelen genomen om de gevolgen van droogte tegen te gaan. Maatregelen die we nemen zijn vooral het realiseren van meer schaduw en groen op locaties met teveel hitte. Om droogte tegen te gaan is aandacht voor infiltratie in de bodem en wordt, daar waar mogelijk, extra water toegevoegd.

We zijn gestart met het proces om te komen tot een lokaal hitteplan. Dit als onderdeel van de uitvoeringsagenda klimaatadaptatie. Met name kwetsbare groepen in de samenleving, zoals ouderen, worden daarmee voorbereid op komende warme zomerperiodes.. Het hitteplan omschrijft de maatregelen die inwoners kunnen nemen bij periodes van hitte. De verwachting is dat in 2024 het plan operationeel is.

Energietransitie

Ruim 2.000 inwoners in wijken waar een grote kans op energiearmoede is, zijn bezocht door energiecoaches die aan huis bespaaradviezen gaven en tegelijk een aantal kleine energiebesparende maatregelen installeerden.

We werken langs diverse sporen aan het ondersteunen en stimuleren van particuliere huiseigenaren (VvE's en eengezinswoningen) bij energiebesparing en het aardgasvrij maken van de woningen of complexen. Nieuw dit jaar was de succesvolle Handen ineen subsidieregeling, gericht op vier categorieën: duurzame beginners, doeners, pioniers en VvE's. Het aantal bewonersinitiatieven dat gezamenlijk stappen wil zetten richting aardgasvrije woningen, met ondersteuning van de gemeente, is gegroeid van 9 naar 14. De energieambassadeurs van DEZo (Duurzame Energiecoöperatie Zoetermeer) hebben in 2023 in totaal 208 energiescans aan huis gedaan. Dit is het hoogste aantal tot nu toe.

Woningeigenaren in VvE-verband hebben hun eigen specifieke vragen over verduurzaming en behoefte aan onafhankelijk advies. Om hierin te voorzien is een VvE-loket opgericht. Na enkele maanden schaduwdraaien is dit in december 2023 officieel geopend tijdens de eerste informatiebijeenkomst, met een grote opkomst van VvE bestuurders. Om een goed beeld te hebben van het aantal VvE's en welke woningen daar onderdeel van zijn, is een overzicht gemaakt van alle VvE's in Zoetermeer: het zijn er 363 met in totaal bijna 12.000 woningen.

Na een lang voorbereidings- en verkenningstraject is een aanvraag omgevingsvergunning ingediend voor het realiseren van 'Zonnepark Roeleveen' aan de Roeleveenseweg. Dit is voor een periode van 25 jaar. De gemeenteraad heeft een ontwerpverklaring van geen bedenkingen afgegeven. In 2024 zal meer duidelijkheid komen over het definitief rondkrijgen van de procedures.

In Palenstein werken we aan een gezamenlijke aardgasvrij verwarmingssysteem voor 1.100 woningen en twee gemeentelijke gebouwen. De aanbesteding van de WKO (warmte koude opslag) is in 2022 stilgezet vanwege de problematiek rondom het Acanthus-arrest. We hebben intensief gelobbyd bij het Rijk om deze problematiek aan te kaarten. We zijn nu in afwachting van een benodigde wetswijziging om het proces weer voort te kunnen zetten.

Van het Rijk ontvingen we € 2 mln. in het kader van de CDOKE-regeling, bedoeld voor de personele uitvoeringskosten van het klimaat- en energiebeleid. We zijn gestart met het uitbreiden van de uitvoeringscapaciteit. Deze uitkering is ook voor 2024 en 2025 toegezegd.

Aantal aardgasvrije woningen (Realisatie 2023)

Bron: CBS Statline

Type	2022	2023
Begroting	3.500	4.400
Realisatie	4.600	4.760

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: De CBS-data lopen door verzameling en controle van de gegevens 1,5 jaar achter. Dit betekent dat de jaarcijfers over 2023 in feite de gegevens van 2022 betreffen. In 2022 was 8,4% van het woningenbestand aardgasvrij.

Totale CO2-uitstoot in de gemeente voor alle sectoren (in ton) (Realisatie 2023)

Bron: Landelijke klimaatmonitor

Type	2022	2023
Begroting	410.000	397.000
Realisatie	403.000	374.000

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: Dit betreft de uitstoot van de sectoren gebouwde omgeving (woningen en dienstverlening), verkeer en vervoer (incl. auto(snel)wegen) en industrie/ energie/ afval/ water. De uitstoot laat een dalende lijn zien, die zelfs iets voorloopt op de eigen prognose.

NB: omdat de data in de Klimaatmonitor op dit onderdeel gemiddeld 1,5 jaar achterlopen, worden hier de (geschatte) cijfers over het voorgaande jaar (2022) gepresenteerd.

Totale CO2-uitstoot in de gemeente voor woningen (in ton) (Realisatie 2023)

Bron: Landelijke klimaatmonitor

Type	2022	2023
Begroting	146.000	137.000
Realisatie	146.000	125.000

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: De CO2 uitstoot voor de gebouwde omgeving laat een dalende lijn zien. Deze is het grootst bij de gebouwde omgeving en kan verklaard worden door het feit dat er in 2022 o.a. fors minder gas is verbruikt. Door de hoge energieprijzen zijn inwoners bewuster omgegaan met energie, waarbij er met name

bezuinigd is op de energie die gebruikt wordt voor het verwarmen van de woning.

NB: omdat de data in de Klimaatmonitor op dit onderdeel gemiddeld 1,5 jaar achterlopen, worden hier de cijfers over het voorgaande jaar (2022) gepresenteerd.

Totale CO2-uitstoot in de gemeente voor bedrijven (dienstverlening, geen industrie) (in ton) (Realisatie 2023)

Bron: Landelijke klimaatmonitor

Type	2022	2023
Begroting	97.100	80.500
Realisatie	97.100	85.400

Toelichting

Doel gehaald: Nee en ja

Toelichting: Omdat de data in de Klimaatmonitor op dit onderdeel gemiddeld 1,5 jaar achterlopen, worden hier de cijfers over het voorgaande jaar (2022) gepresenteerd. De CO2-uitstoot over 2022 ligt boven de prognoses voor 2023, maar de CO2-uitstoot laat al jaren een dalende lijn zien. Wordt de trendlijn doorgetrokken, dan is het zeer aannemelijk dat de prognose voor 2023 is gehaald.

Geïnstalleerd vermogen in zonne- en windenergie in Megawatt (MW) (Realisatie 2023)

Bron: Landelijke Klimaatmonitor

Type	2022	2023
Begroting	60,1	69,0
Realisatie	64,0	79,0

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: In 2022 was er als gevolg van de hoge energieprijzen een enorme toename van de vraag naar zonnepanelen. In 2023 was de vraag naar panelen beduidend minder groot, maar nog steeds lopen we met het geïnstalleerd vermogen voor op onze prognose.

% Van de inwoners dat de natuur ervaart in de buurt (Realisatie 2023)

Bron: Stadspeiling

Type	2022	2023
Begroting	87%	87%
Realisatie	83%	86%

Toelichting

Doel gehaald: Nee

Toelichting: Het aandeel is licht gestegen en benadert nagenoeg het streefpercentage.

% Van de inwoners dat stadsnatuur waardeert in de buurt (Realisatie 2023)

Bron: Stadspeiling

Type	2022	2023
Begroting	91%	87%
Realisatie	87%	92%

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: er is geen specifieke verklaring voor deze toename.

Oppervlakte natuurlijker beheerde gebieden (extra hectare) (Realisatie 2023)

Bron: Groenkaart

Type	2022	2023
Begroting	7	19
Realisatie	19	19

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting:

Oppervlakte natuurkerngebieden (cumulatief ha) (Realisatie 2023)

Bron: CBS Statline

Type	2022	2023
Begroting	298	161
Realisatie	134	134

Toelichting

Doel gehaald: Nee.

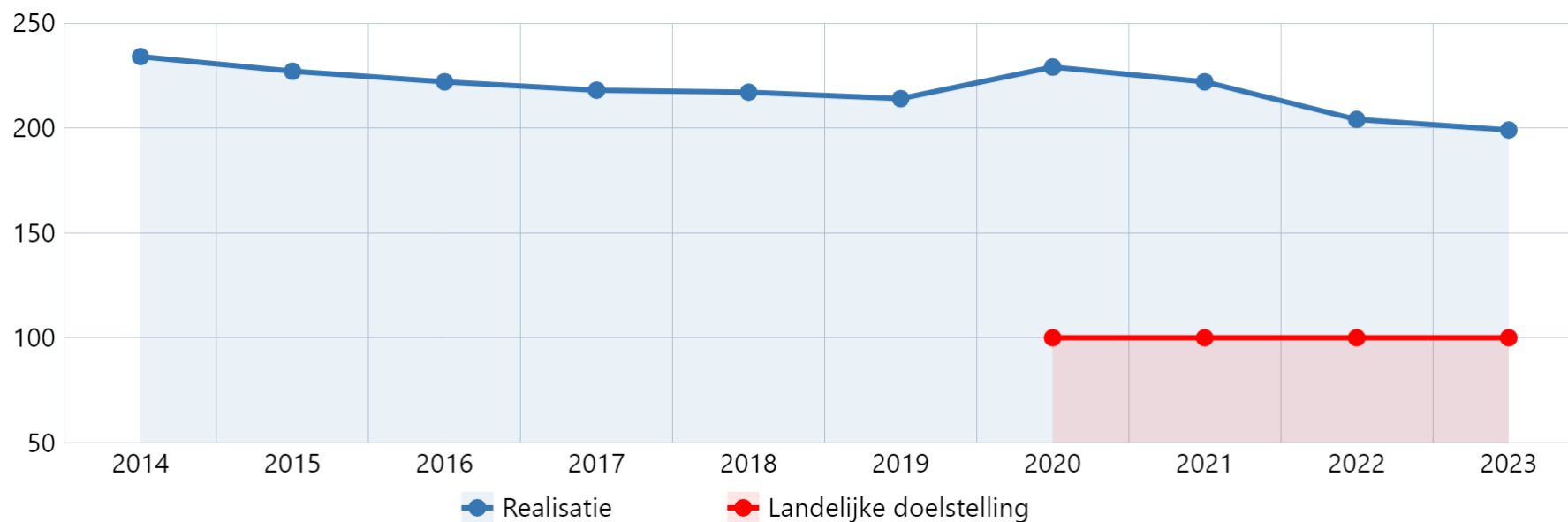
Toelichting: de formele begrenzing van twee nieuwe natuurkerngebieden moet nog plaatsvinden.

Aantal kilogram restafval per inwoner (Realisatie 2023)

Bron: Gemeentelijke database

Type	2022	2023
Begroting	220	206
Realisatie	204	199

Trendgrafiek Aantal kilogram restafval per inwoner

Bron: Gemeentelijke database

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: de hoeveelheid restafval per inwoner zit in een dalende trend. In de grafiek is zichtbaar dat tijdens de coronaperiode een incidentele stijging was. Ten opzichte van 2022 daalde de hoeveelheid kilogram restafval per inwoner van 204 naar 199 kg.

Doelstelling 3.2 Behouden kwaliteit openbare ruimte

Belangrijke resultaten voor het behouden van de kwaliteit openbare ruimte in 2023

De openbare ruimte is volgens de afgesproken kwaliteitsniveaus beheerd en onderhouden. Daarnaast zijn verschillende groot onderhoud- en vervangingsprojecten uitgevoerd.

De doelen zijn gehaald. Het percentage van de openbare ruimte dat op het afgesproken kwaliteitsniveau zit, is 93%. Het percentage inwoners dat tevreden is over de openbare ruimte is 85%.

Waardering voor de openbare ruimte

- Waardering voor de aantrekkelijkheid van de directe woonomgeving: 7,2;
- Waardering voor de kwaliteit van het onderhoud in de directe woonomgeving: 6,8;
- Waardering voor de kwaliteit van het onderhoud in de winkelcentra (inclusief Stadshart en Dorpsstraat): 7,0;
- Waardering voor de kwaliteit van het onderhoud van de hoofdwegen en naastliggende fiets- en voetpaden: 7,0.

Waardering voor het groen

- De groene kwaliteit in de stad (buurtgroen, wijkgroen, stadsgroen en regiogroen) wordt door bewoners gewaardeerd met een 7,5.
- Waardering voor het regiogroen: 7,9;
- Waardering voor het stadsgroen: 7,6;
- Waardering voor het wijkgroen: 7,3;
- Waardering voor het groen in de woonomgeving (buurtgroen): 7,3.

Betrokkenheid bij de openbare ruimte

- 50% is bereid mee te helpen bij het beheer en onderhoud van hun directe woonomgeving;
- 57% wil alleen geïnformeerd willen worden bij veranderingen in de openbare ruimte; 19% wil meepraten (consulteren) en 5% wil samen met de gemeente voorgestelde plannen en ontwikkelingen verder vormgeven (coproductie);
- 73% had wel eens te maken met iets dat vies, kapot of onveilig was in de openbare ruimte (zoals overhangend groen, losliggende stoeptegels, volle prullenbakken, zwerfafval);
- 42% meldt de ervaren overlast in de openbare ruimte bij de gemeente.

Meldingen Openbare Ruimte 2023

- In 2023 zijn 35.012 meldingen geregistreerd, dat is een toename van 7,5% ten opzichte voor 2022.

Top 10 subcategorieën aantal meldingen (*programma overstijgend*)

1. Voertuigen (5.547)

2. Onderhoud wegen, paden of parkeervakken (2.672)
3. Container ondergronds (2.043)
4. Zwerfvuil/Glas op straat (1.721)
5. Afvaldumping (1.578) *(Het onbeheerd of niet volgens de regels achterlaten van afval, bijvoorbeeld bijplaatsing van afval bij grofvuil of het dumpen van afval op (verlaten) bedrijfsterreinen).*
6. Brommers/Scooters/Fietsen (1.298)
7. Beplanting (1.266)
8. Lantaarnpaal uit (1.175)
9. Bomen (1.138)
10. Gebruik openbare ruimte (1.022) *(Het plaatsen van iets op- of aan de weg, zoals een uitstalling zonder melding of vergunning).*

Deze top 10 subcategorieën zijn samen meer dan 55% van het totaal aantal meldingen.

Groot onderhoud en vervanging

Hieronder een overzicht van de status van de projecten. We hebben te kampen met capaciteitsproblemen waardoor de uitvoering langer duurt dan gepland.

In voorbereiding:

- Herinrichtingsproject Hoekerkade;
- Herinrichtingsproject 1e Stationsstraat;
- Herinrichtingsproject Louis Couperushove.

Vorbereiding afgerond voor realisatie:

- Herinrichtingsproject van de Molenstraat en omgeving;
- Herinrichtingsproject van het parkeerterrein bij winkelcentrum De Leyens;
- Aanleg van de Urban Sportvoorziening in Oosterheem.

Gerealiseerd:

- Herinrichtingsproject Moerbeigaarde;
- Herinrichtingsproject Fazantenveld;
- Herinrichtingsproject Appelgaarde- en Kersengarde;
- Vervanging van het asfalt aan de Oostweg;
Eerste fase van vervanging van het asfalt aan de Berkelseweg;

- Groot onderhoud aan de tunnel en de trappen van de Wethouder Jennétunnel;
- Vervangen van oude en versleten roosters Europatunnel. Uit onderzoek is gebleken dat de constructie van de roosters aangepast moest worden. Voor de verkeersveiligheid is de Europatunnel een aantal maanden gedeeltelijk afgesloten. *Daarnaast is in 2026 groot onderhoud gepland.* Hiervoor is een voorziening getroffen.

Kwaliteitsimpuls openbare ruimte

Op een groot aantal gebieden is er een extra impuls gegeven aan het verhogen van de kwaliteit van de openbare ruimte. Onderstaand een greep uit de maatregelen.

Dagelijkse onderhoudsactiviteiten:

- Kauwgum verwijderen bij winkelcentra in Zoetermeer
- Verwijderen van *bladafval* op de trottoirs
- Schoonmaken van alle fietstunnels in Zoetermeer
- Schoonmaken van straatmeubilair

Reconstructies:

- Aanplanten van extra bomen in Oosterheem
- Asphalt omvormen tot beplanting op verschillende locaties
- Aanleg Permacultuurtuin in *Buytenwegh* (*Permacultuur is een samengesteld begrip van de Engelse woorden permanent en agriculture. Het is een bepaalde benadering van tuinieren en landgebruik. Het doel is om een duurzaam ecosysteem te maken waarin planten, dieren en mensen in harmonie samenleven. Permacultuur streeft naar het minimaliseren van de ecologische voetafdruk en het maximaliseren van de natuurlijke overvloed die de aarde te bieden heeft*).

Vervangingen:

- Voorbereiding van vervanging informatieborden in alle natuurgebieden
- Versleten beplanting voor nieuwe bloeirijke beplanting
- Opknappen van de schelpenpaden in Het Westerpark

Ook hier hebben we te maken met capaciteitsproblemen waardoor de uitvoering van de maatregelen *is vertraagd*.

Nota Riolering

Samen met de waterschappen nemen we maatregelen en verkleinen we de kans op wateroverlast en zorgen we voor een goede afvoer van vuilwater en

hemelwater. In 2023 is de Nota Riolering vastgesteld. In Meerzicht hebben we aanpassingen gedaan aan het riool om wateroverlast tegen te gaan. Daarnaast hebben we rioolvervanging en relining van riolering uitgevoerd.

Nelson Mandelabrug

In januari is na een intensief traject de tijdelijke brug in gebruik genomen. De tijdelijke brug zorgt ervoor dat voetgangers en fietsers weer veilig gebruik kunnen maken van de verbinding. We hebben gewerkt aan het extra ondersteunen van het brugdeel over de Zuidweg en het gedeelte boven het treinspoor. Ook het NS-station Zoetermeer en de RandstadRail-halte Driemanspolder zijn weer in gebruik.

Project Ons Blauwe Goud

De gemeente Zoetermeer en het Hoogheemraadschap van Rijnland werken samen om de waterkwaliteit in de Zoetermeerse plas en het stedelijk gebied te verbeteren.

Hierbij hebben we het volgende gerealiseerd:

- Omvorming van ongeveer 1000 meter traditionele oevers naar natuurvriendelijke oevers in de wijken Meerzicht en de Leyens en in het Westerpark;
- Verbetering van de *a/* aangelegde drijvende eilanden in de Broekwegwetering;
- Verleggen van kabels en leidingen voor de aanleg van de nieuwe watergang en natuurvriendelijke oevers.

Verbeteren speelplekken

We hebben op 11 speelplekken de speeltoestellen en ondergronden vervangen. Bij 9 speelplekken hebben we hier een nieuw ontwerp voor gemaakt. Aan het Kerkenbos is de uitbreiding van *de* Krajicek Playground gerealiseerd.

Bij de beweegroute de Entree zijn op meerdere locaties sporttoestellen geplaatst. We hebben 5 schaaktafels geplaatst voor de denksporters. Een 6e volgt bij realisatie van de Urban Sportvoorziening in Oosterheem in 2024.

Verbeteren communicatie- en participatie

We hebben de communicatie en participatie met de inwoners en ondernemers verbeterd. *Op die manier kunnen we beter rekening houden met hun wensen.*

Externe Adviescommissie Bomen (EAB)

De onafhankelijke EAB geeft advies op maat aan de gemeente over bomen als er overlast ervaren wordt. In 2023 zijn zeven casussen behandeld door de EAB. Deze adviezen zijn overgenomen.

Bomen inclusief meer zeggenschap inwoners

In dit traject is onze aandacht vooral uitgegaan naar een zorgvuldige communicatie naar inwoners bij ervaren overlast van bomen. We bereiden een aanpassing van het beleid voor.

Het aantal bomen is in 2023 toegenomen met 1.282 (van 44.556 naar 45.838).

Toekomstvisie winkelcentra en beter benutten bedrijventerreinen

De eerste gesprekken met winkeliers en ondernemers zijn gevoerd over de plannen en uitvoering daarvan. De daadwerkelijke uitvoering vindt plaats in 2024.

Samenwerking externe partijen

De contacten tussen HTM en de gemeente op het gebied van beheer en uitvoering zijn in 2023 verbeterd. Ook de contacten tussen de nutspartijen *zoals Stedin en Dunea* en de gemeente zijn versterkt. We zijn regelmatig met elkaar in gesprek over waar we in de programmering, voorbereiding en uitvoering beter kunnen samenwerken. *Minder tevreden zijn we over de aanleg van glasvezel. De bedrijven die dat regelen werkten nog niet zorgvuldig genoeg, we proberen daar betere afspraken over te maken.*

% Van de openbare ruimte dat op het afgesproken kwaliteitsniveau zit (Realisatie 2023)

Bron: Quickscan openbare ruimte

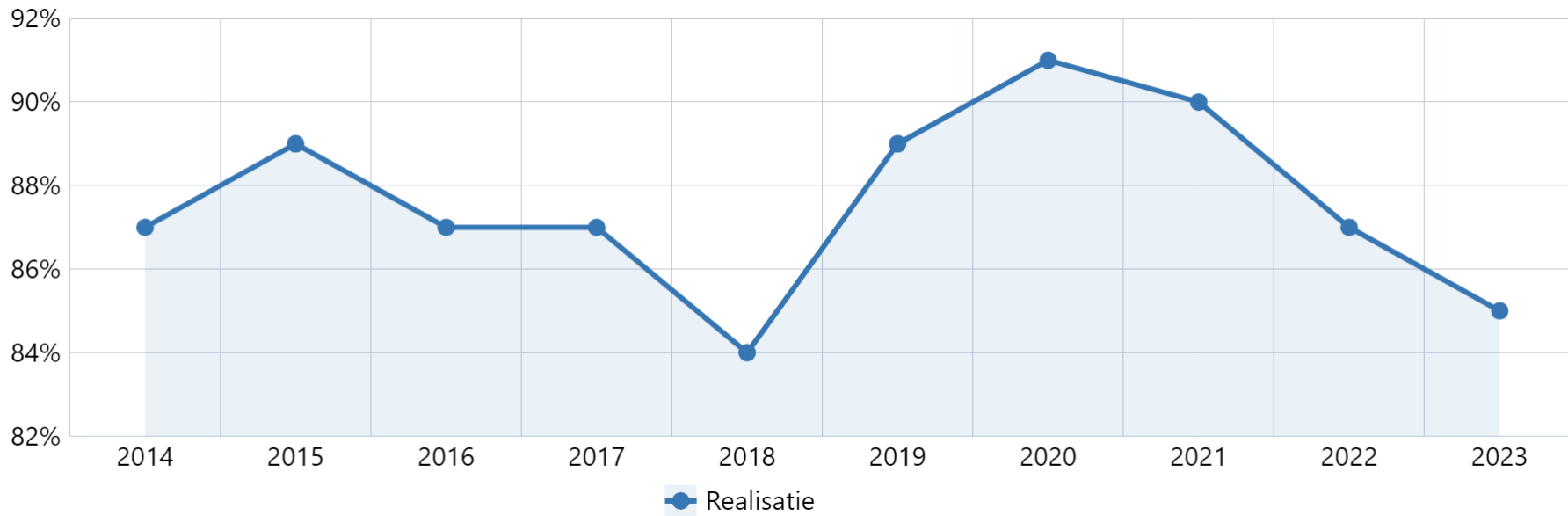
Type	2022	2023
Begroting	90%	90%
Realisatie	95%	93%

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: We voldoen aan de norm voor het afgesproken kwaliteitsniveau van de openbare ruimte.

Trendgrafiek % Inwoners dat tevreden is over de openbare ruimte

Bron: Stadspeiling

Toelichting

Doel gehaald: Ja

Toelichting: 85% van de inwoners is tevreden (cijfer 6 of hoger) over de openbare ruimte.

Waardering bewoners groene kwaliteit (Realisatie 2023)

Bron: Stadspeiling

Type	2022	2023
Begroting	7,5	7,5
Realisatie	7,6	7,5

Toelichting

Doel gehaald: Ja.

Toelichting: De totale waardering voor de groene kwaliteit (buurtgroen, wijkgroen, stadsgroen en regiogroen) van de stad is in 2023 een 7,5.

Gerealiseerde baten, lasten en saldo per doelstelling (inclusief reservemutaties)

Bedragen x €1.000

Programma 3 Leefbaarheid, duurzaam en groen	Lasten jaarrekening	Baten jaarrekening	Saldo jaarrekening
Bevorderen duurzame ontwikkeling (3.1)	-17.937	23.066	5.129
Behouden kwaliteit openbare ruimte (3.2)	-48.189	14.297	-33.892
TOTAAL PROGRAMMA	-66.125	37.363	-28.763

Financiën op hoofdlijnen

Doelstelling 3.1

Onder doelstelling 3.1 (bevorderen duurzame ontwikkeling) valt het inzamelen en verwerken van huishoudelijk afval. Hiervoor is ca. € 12,8 mln. uitgegeven. De inkomsten onder deze doelstelling bestaan vooral uit de afvalstoffenheffing en overige opbrengsten afval (€ 19,4 mln.). Aan het verbeteren van het leefmilieu (geluid- en luchtkwaliteit, energiebesparing en verbetering biodiversiteit), Duurzaam en Groen, is in totaal € 2,6 mln. mln. uitgegeven en is € 2,5 mln. gestort in de reserve Duurzaam. Daarnaast is € 1,2 mln. ontvangen van het Rijk voor get aantrekken van extra capaciteit via de Tijdelijke regeling capaciteit decentrale overheden voor klimaat- en energiebeleid (CDOKE) en bestrijding energiearmoede en is € 2,5 mln. onttrokken vanuit het Rif ter dekking van de storting in het duurzaamheidsfonds.

Doelstelling 3.2

Voor het behouden van aantrekkelijke en veilige openbare ruimte is het budget aangewend voor het algemeen-, dagelijks beheer en groot onderhoud en vervangingen van de openbare ruimte (totaal uitgaven € 47,5 mln.). Hiervan is € 1 mln. gestort in de equalisatiereserve groot onderhoud. De inkomsten bestaan vooral uit de rioolheffing (€ 8 mln.), parkeeropbrengsten (€ 2 mln.) en inkomsten uit grafrechten (€ 0,9 mln.). De overige inkomsten bedragen € 1,6 mln.

Voor een verklaring van verschillen tussen begroting en rekening wordt verwezen naar hoofdstuk Jaarrekening/Toelichting op het overzicht van baten en lasten.